

شناسایی و اولویت بندی نسبت های مالی اثر گذار بر درآمد مشمول مالیات

بهروز باقری^(۱)، مهدی عموری^(۲)

تاریخ دریافت : ۸۷/۸/۲۹

تاریخ پذیرش : ۸۸/۱/۲۶

چکیده:

شناسایی اظهارنامه های مالیاتی بر ریسک و قرار دادن آنها در نمونه انتخابی حسابرس مالیاتی، به منظور رسیدگی در هر نظام مالیاتی از اهمیت زیادی برخوردار است. در پروژه انتخاب برای حسابرسی مبتنی بر ریسک (RAS) یکی از معیار های مهم در شناسایی اظهارنامه های پر ریسک مودیان، نسبت های مالی اثر گذار بر درآمد مشمول مالیات است. بنابراین، تحقیق حاضر به دنبال شناسایی و اولویت بندی نسبت هایی است که می توانند با اثر گذاری بر درآمد مشمول مالیات در تعیین ریسک اظهار نامه های مودیان نقش اساسی ایفا نمایند. با به کارگیری پرسشنامه و تجزیه و تحلیل داده های آن بر اساس تکنیک تحلیل سلسله مراتبی (AHP) این نتیجه حاصل شد که نسبت هایی از قبیل نسبت سود خالص، نسبت سود ناخالص، سود هر سهم، بازده سهام، بازده سرمایه در گردش که به نوعی بر اساس سود شرکت محاسبه می شوند با اثر گذاری بر درآمد مشمول مالیات، در تعیین ریسک اظهار نامه مودیان از اهمیت بیشتری برخوردار هستند.

واژه های کلیدی:

انتخاب برای حسابرسی مبتنی بر ریسک، اظهارنامه های پر ریسک، نسبت های مالی، درآمد مشمول مالیات، تکنیک تحلیل سلسله مراتبی (AHP)

۱- کارشناس ارشد حسابداری، پژوهشگر دفتر مطالعات و تحقیقات مالیاتی
۲- کارشناس ارشد حسابداری، پژوهشگر دفتر مطالعات و تحقیقات مالیاتی

مقدمه

در هر کشوری، مالیات به عنوان یکی از ابزارهای اصلی دولت در اقتصاد، نقش بسیار مهمی را ایفا می کند به گونه ای که امروزه در کشورهای صنعتی، بهبود و توسعه کارایی و اثربخشی اظهار مالیات مودیان و مطالبه آن توسط کارشناسان امور مالیاتی ضمن رعایت اصل عدالت مالیاتی، از اهمیت زیادی برخوردار گردیده است (پژویان، ۱۳۸۰). متناسب با توجه روزافزون به مقوله مالیات در سطح بین المللی، در کشور ایران نیز اقداماتی در این زمینه صورت پذیرفته است. تدوین طرح جامع مالیاتی و تاکید بر اجرایی کردن آن در سطح کشور، دلیل محکمی بر این ادعا است (سازمان امور مالیاتی کشور، ۱۳۸۶). پروژه انتخاب برای حسابرسی مبتنی بر ریسک به عنوان یکی از پروژه‌های اولویت‌دار سازمان امور مالیاتی کشور در طرح جامع مالیاتی می‌باشد. در خصوص اهمیت انتخاب برای حسابرسی مبتنی بر ریسک لازم به ذکر است که در روال جاری تمام اظهارنامه‌های مالیاتی رسیدگی می شوند و تنها در طرح خود اظهاری موضوع ماده ۵۸ ق.م.م. درصدی از اظهارنامه‌ها، به طور تصادفی انتخاب و مورد رسیدگی قرار می گیرند. این انتخاب تصادفی باعث می‌شود تا در برخی موارد، اظهارنامه‌های پر ریسک که از نظر میزان مالیات با اهمیت تلقی می‌شوند، در نمونه انتخابی کارشناسان امور مالیاتی به منظور رسیدگی به صحت و سقم مالیات ابرازی قرار نگیرند.

یکی از موارد مطرح در پروژه انتخاب برای حسابرسی مبتنی بر ریسک، شناسایی نسبت‌های مالی موثر بر درآمد مشمول مالیات مودیان مالیاتی می باشد (سازمان امور مالیاتی کشور، ۱۳۸۶). نتایج این تحقیق می‌تواند در عملیاتی شدن پروژه مذکور مورد استفاده قرار گیرد. برای حل مشکل مذکور سازمان امور مالیاتی درصدد است تا از طریق انتخاب برای حسابرسی مبتنی بر ریسک و به وسیله شناسایی شاخص‌ها و معیارهای موثر بر درآمد مشمول مالیات (از قبیل نسبت‌های مالی)، اظهارنامه‌های مالیاتی را بر مبنای ریسک طبقه‌بندی نماید. به طوری که از طریق این نوع انتخاب، سازمان امور مالیاتی کشور قادر خواهد بود اظهارنامه‌های پر ریسک را شناسایی و آنها را به منظور رسیدگی در نمونه انتخابی خود قرار دهد. بنابراین، در این پژوهش به شناسایی نسبت‌های مالی اثرگذار بر درآمد مشمول مالیات مودیان مالیاتی پرداخته می شود. هدف اصلی در این تحقیق شناسایی و اولویت‌بندی نسبت‌های مالی اثرگذار بر درآمد مشمول مالیات، به منظور تعیین درجه ریسک اظهارنامه‌های مودیان مالیاتی است تا اظهارنامه‌های مذکور در نمونه انتخابی حسابرس مالیاتی برای تعیین صحت و سقم مالیات ابرازی آن قرار گیرند.

در کشورهایی که از تکنیک انتخاب برای حسابرسی مبتنی بر ریسک در گزینش اظهارنامه‌ها به منظور حسابرسی مالیاتی استفاده می‌کنند، روش انتخاب شاخص‌ها و معیارها و نیز چگونگی طبقه‌بندی

اظهارنامه‌ها بر مبنای ریسک کاملاً محرمانه است. زیرا با افشاء نحوه انتخاب برای حسابرسی مبتنی بر ریسک، برخی اشخاص فرصت طلب (حقیقی و حقوقی) به منظور پایین آوردن ریسک انتخاب، اقدام به دستکاری اظهارنامه‌های مالیاتی خود می نمایند. از این رو، انتخاب برای حسابرسی مبتنی بر ریسک و نحوه عملکرد آن در هر کشوری کاملاً سری بوده و تحقیق حاضر نیز از این نظر، فاقد هرگونه پیشینه‌ای است.

روش تحقیق

این تحقیق از لحاظ طبقه بندی تحقیق بر مبنای هدف، از نوع تحقیق کاربردی است (بازرگان و دیگران، ۱۳۷۷). در این پژوهش با توجه به ماهیت تحقیق از طریق فرایند تحلیل سلسله مراتبی (AHP) نسبت های مالی اثر گذار بر درآمد مشمول مالیات از نظر پرسش شوندگان، اولویت بندی می شوند. در AHP ذهن فرد دانشی سازمان یافته برای تصمیم گیری را بکار می برد و این مهمترین برتری این روش بر دیگر روشها می باشد. روش AHP برای تعیین اولویت بین چندین عامل که در ارتباط با یک عامل مشخصی هستند، به کار برده می شود (آذر و رجب زاده، ۱۳۸۱). در این تحقیق، از طریق AHP قادر خواهیم بود تا نسبت های مالی و سایر معیارها و شاخص های مورد نظر را از نظر میزان ارتباط آنها با درآمد مشمول مالیات و در نتیجه درجه ریسک اظهارنامه‌های مودیان، اولویت بندی کنیم. در تعیین درجه ریسک اظهارنامه‌های مودیان برای برخی معیارها اهمیت بیشتری قائل می شویم و تغییرات آنها با حساسیت بیشتری مد نظر قرار خواهد گرفت. اما لازمه استفاده از AHP به منظور تعیین اولویت میان نسبت های مالی و سایر معیارها و شاخص ها از نظر میزان ارتباط آنها با درجه ریسک اظهارنامه‌های مودیان، تدوین پرسشنامه ای بر اساس روش AHP، ارسال آن به پرسش شوندگان و در نهایت جمع آوری نظرات آنها در خصوص ارتباط مذکور می باشد (آذر و رجب زاده، ۱۳۸۱).

در این تحقیق، به منظور اعمال آزمون AHP، پرسشنامه‌ای حاوی پنج گروه نسبت های مالی که شامل نسبت های نقدینگی، نسبت های فعالیت، نسبت های اهرمی، نسبت های سودآوری، نسبت های بازار و همچنین سایر معیارها و شاخص ها اثرگذار بر درآمد مشمول مالیات (تهرانی، ۱۳۸۴ و مدرس و عبدالله زاده، ۱۳۸۴ و نوو، ۱۳۷۴) در سه مرحله تهیه و پرسشنامه نهایی (پرسشنامه شماره ۳) پس از اعمال تعدیلات لازم در پرسشنامه‌های شماره ۱ و ۲، به اعضای جامعه مورد نظر این تحقیق به شرح زیر ارسال گردیده است:

۱. اعضای هیات علمی گروه‌های حسابداری دانشگاه های تهران و علامه طباطبایی
۲. دانشجویان حسابداری و مدیریت مالی مقطع دکتری و کارشناسی ارشد ورودی سال‌های

۱۳۸۵ و ۱۳۸۶ دانشگاه‌های تهران و علامه طباطبایی

۳. پرسنل واحد نظارت بر ناشران سازمان بورس و اوراق بهادار
  ۴. مدیران و سرپرستان ارشد سازمان حسابرسی شعبه میدان آرژانتین
  ۵. ممیزان کل و سر ممیزان اداره کل امور مالیاتی مودیان بزرگ مالیاتی
  ۶. ممیزان کل و سر ممیزان اداره کل امور مالیاتی شمال تهران، معاونت شرکت‌ها
- با بررسی‌های به عمل آمده، تعداد کل جامعه به منظور ارسال پرسشنامه در این مرحله به صورت جدول زیر تعیین می‌شود:

جدول (۱): تعداد جامعه آماری مرتبط با آزمون AHP

ردیف	شماره گروه مورد نظر	تعداد
۱	۱	۲۵
۲	۲	۸۰
۳	۳	۲۰
۴	۴	۵۰
۵	۵	۴۰
۶	۶	۳۸
	جمع کل	۲۵۳

منبع: اطلاعات تحقیق

در این تحقیق، تعداد جامعه با تعداد نمونه یکسان بوده و محقق تمام اعضای جامعه را مورد بررسی قرار می‌دهد. بنابراین، روش نمونه‌گیری در این پژوهش مصداق نخواهد داشت. همچنین به دو روش زیر اطلاعات این تحقیق گردآوری شده‌اند:

الف- برای مطالعه ادبیات موضوع، از روش مطالعات کتابخانه‌ای استفاده شده است؛

ب- اطلاعات مربوط به شناسایی و اولویت‌بندی نسبت‌های مالی اثرگذار بر درآمد مشمول مالیات به وسیله روش AHP، از طریق پرسشنامه جمع‌آوری گردیده است.

بنابراین، در این تحقیق به منظور شناسایی نسبت‌های مالی موثر بر درآمد مشمول مالیات، از ابزار پرسشنامه و به منظور اولویت‌بندی نسبت‌های مالی مذکور از نرم‌افزار AHP استفاده می‌شود.

نتایج تحقیق

به منظور انجام آزمون AHP داده‌های ۱۸۰ پرسشنامه دریافتی، در نرم افزار AHP وارد شد و پس از آزمون ناسازگاری تک تک آن‌ها (آذر و رجب زاده، ۱۳۸۱)، در نهایت نسبت های مالی و سایر معیارها و شاخص ها به شرح جدول ۲ اولویت بندی شدند.

همانطوری که در جدول ۲ ملاحظه می گردد از نظر پرسش شونده‌گان، نسبت های سود خالص و سود ناخالص در اولویت های اول و دوم قرار گرفته اند که این امر تا حدودی قابل پیش بینی بود. به این دلیل که مالیات بر سود شرکت بسته می شود و در تعیین درآمد مشمول مالیات، سود اشخاص حقوقی نقش بسیار مهمی را ایفا می نماید. نسبت های سود هر سهم، بازده سود سهام و نسبت قیمت به سود در اولویت های بعدی قرار گرفته اند که این خود نشان دهنده اهمیت نسبت های مالی مرتبط با سود اشخاص حقوقی در تعیین درآمد مشمول مالیات مودیان مالیاتی از نظر پرسش شونده‌گان می باشد.

سایر معیار ها و شاخص ها در اولویت های آخر قرار گرفته‌اند به استثنای معیار روند سودآوری شرکت که اولویت بیست و یکم را به خود اختصاص داده است. این امر نشان می دهد که پرسش شونده‌گان بیشتر به معیار هایی اهمیت می دهند که به صورت کمی از طریق صورت های مالی اشخاص حقوقی قابل تعیین هستند و در تعیین ریسک اظهارنامه های مودیان به معیار های کیفی اولویت کمتری قائل هستند.

نتایج جدول ۲ نشان می دهد که از ده نسبت مالی که در اولویت های اول قرار گرفته اند، پنج نسبت مربوط به نسبت های سودآوری، سه نسبت مربوط به نسبت های بازار و دو نسبت مربوط به نسبت های فعالیت می باشند. به طور کلی، از نظر پرسش شونده‌گان نسبت های سودآوری در تعیین و انتخاب اظهارنامه های پر ریسک نقش بسیار مهمی را ایفا می نمایند.

همچنین نسبت های نقدینگی به ترتیب اولویت های هفدهم، نوزدهم و بیست و سوم را به خود اختصاص داده اند که این امر نشان می دهد پرسش شونده‌گان در تعیین ریسک اظهارنامه های مالیاتی به نسبت های نقدینگی اولویت پایین تری اختصاص می دهند.

نتیجه گیری و پیشنهادات

نتایج حاصل از آزمون AHP برای اولویت بندی نسبت های مالی و سایر معیارها و شاخص های موثر بر درآمد مشمول مالیات، در جدول ۲ آورده شده است. همانطوری که ملاحظه می گردد، نسبت هایی در اولویت های اول قرار گرفته اند که به نوعی رابطه مستقیمی با سود شرکت دارند. پنج نسبت مالی نسبت سود

خالص، نسبت سود ناخالص، سود هر سهم، بازده سهام و نسبت قیمت به سود که به ترتیب در اولویت های اول تا پنجم قرار گرفته‌اند، به طور مستقیم بر اساس سود شرکت محاسبه می شوند. از نظر پرسش شوندگان، سایر معیارها و شاخص ها در اولویت های آخر قرار گرفته اند که این امر نشان می دهد پرسش شوندگان در تعیین نسبت ها و معیار های موثر بر درآمد مشمول مالیات و در نتیجه ارزیابی ریسک اظهارنامه های مودیان، بیشتر بر نسبت های مالی تاکید دارند تا سایر معیارها و شاخص ها. به طور کلی، از نتایج آزمون AHP می توان به این نتیجه رسید که در تعیین ریسک اظهارنامه های مودیان و انتخاب آنها برای حسابرسی مالیاتی، بر نسبت ها و معیارهایی تاکید شود که رابطه بیشتری با سود واحد اقتصادی دارند.

بر اساس نتایج حاصل از این تحقیق پیشنهاد می شود که در پروژه انتخاب برای حسابرسی مبتنی بر ریسک در تعیین نسبت های مالی و سایر معیارها و شاخص های اثرگذار بر درآمد مشمول مالیات به منظور تعیین ریسک اظهارنامه های مودیان و انتخاب آنها برای حسابرسی مالیاتی، به نسبت های مالی اولویت دار بر اساس نتایج AHP توجه بیشتری صورت پذیرد.

با توجه به محدودیت های زمانی و نیز قرار گرفتن در مراحل اولیه پروژه انتخاب برای حسابرسی مبتنی بر ریسک، در این تحقیق پرسشنامه شناسایی نسبت های مالی اثرگذار بر درآمد مشمول مالیات، به صورت کلی برای کل صنایع طراحی گردید. حال آنکه واضح است که به دلیل تنوع فعالیتی، در صنایع مختلف نسبت های مالی خاصی می توانند با اهمیت تلقی شده و در تعیین ریسک اظهارنامه های مودیان مورد توجه سازمان امور مالیاتی قرار گیرند. بنابراین، پیشنهاد می شود در تحقیقات آتی، پرسشنامه این پژوهش برای هر صنعت به صورت جداگانه برای پرسش شوندگان ارسال گردد تا نتایج هر صنعت به صورت مستقل مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد.

منابع:

الف- فارسی

۱. سازمان امور مالیاتی کشور (۱۳۸۶). تهران: سازمان امور مالیاتی، آبان ماه ۱۳۸۶.
۲. آذر، عادل و علی رجب زاده (۱۳۸۱)، تصمیم گیری کاربردی (رویکرد M.A.D.M). چاپ اول، تهران: نشر نگاه نو.
۳. بازرگان، عباس و الهه حجازی و زهره سرمد (۱۳۷۷)، روش های تحقیق در علوم رفتاری. تهران: نشر آگاه.
۴. تهرانی، رضا (۱۳۸۴)، مدیریت مالی. چاپ اول، تهران: انتشارات نگاه دانش.
۵. پژویان، جمشید (۱۳۸۰)، اقتصاد بخش عمومی (مالیات ها). تهران: دانشگاه تربیت مدرس
۶. مدرس، احمد و فرهاد عبدالله زاده (۱۳۸۴)، مدیریت مالی. جلد اول، چاپ پنجم، تهران: شرکت چاپ و نشر بازرگانی.
۷. نوو، ریموند (۱۳۷۴)، مدیریت مالی، جلد اول ترجمه علی جهانخانی و علی پارسائیان، تهران: انتشارات سمت.

ب- انگلیسی

1. Tarik Aouam, Hafsa Lamrani , Samir Aguentaou and Ali Diabat.(2007).A benchmark based AHP model for credit evaluation, International Journal of Applied Decision Ssciences, Volume 2, Issue 2, pp: 151-166.
2. Mustafa Yudakal and Yusef Tansel iç.(2004). AHP approach in the credit evaluation of the manufacturing firms in turkey, International Journal of Production Economics, Volume 88, Issue 3, pp: 268-289.
3. Yu Jing Chia and Yuh Wen Chen.(2007). Using AHP in potent valuation,Mathematical and Computer Modeling, Volume 46, Issue 7-8, pp: 1054-1062.

جدول (۲) : نتایج اولویت بندی آزمون AHP

مقدار آزمون AHP	نسبت مالی یا سایر معیار	علامت در آزمون AHP	اولویت
۰۹۱.	نسبت سود خالص	A _{۲۲}	۱
۰۸۸.	نسبت سود ناخالص	A _{۲۱}	۲
۰۷۸.	سود هر سهم	A _{۵۱}	۳
۰۶۱.	بازده سهام	A _{۵۳}	۴
۰۶۰.	نسبت قیمت به سود	A _{۵۲}	۵
۰۵۹.	نسبت گردش موجودی کالا	A _{۲۱}	۶
۰۵۲.	بازده سرمایه گذاری ها	A _{۲۳}	۷
۰۴۵.	دوره گردش موجودی کالا	A _{۲۲}	۸
۰۴۵.	نسبت هزینه های عمومی به فروش خالص	A _{۲۷}	۹
۰۴۳.	بازده سرمایه در گردش	A _{۴۵}	۱۰
۰۳۹.	نسبت برگشت از فروش به فروش ناخالص	A _{۴۶}	۱۱
۰۳۸.	بازده حقوق صاحبان سهام	A _{۴۴}	۱۲
۰۳۵.	نسبت استهلاک	A _{۲۴}	۱۳
۰۳۵.	نسبت هزینه های حمل به خرید ناخالص	A _{۴۸}	۱۴
۰۳۴.	نسبت گردش مجموع دارایی ها	A _{۲۳}	۱۵
۰۲۵.	نسبت کل دارایی های پایان دوره به متوسط دارایی ها در پنج سال گذشته	A _{۲۵}	۱۶
۰۱۵.	سرمایه در گردش	A _{۱۱}	۱۷
۰۱۵.	نسبت بدهی	A _{۳۱}	۱۸
۰۱۴.	نسبت جاری	A _{۱۲}	۱۹
۰۱۴.	نسبت پوشش هزینه های تامین مالی	A _{۳۳}	۲۰
۰۱۴.	روند سودآوری شرکت	B _۵	۲۱
۰۱۳.	نسبت بدهی به حقوق صاحبان سهام	A _{۳۲}	۲۲
۰۱۲.	نسبت آبی	A _{۱۳}	۲۳
۰۱۲.	اندازه شرکت	B _۱	۲۴
۰۱۲.	نوع فعالیت شرکت	B _۲	۲۵
۰۱۱.	سابقه مالیاتی شرکت	B _۳	۲۶
۰۱۱.	نوع اظهارنظر حسابرس مالی	B _۴	۲۷
۰۱۰.	بورسی یا بورسی نبودن شرکت	B _۷	۲۸
۰۰۷.	تعداد دفعات حسابرسی مالی	B _۶	۲۹
۰۰۷.	دولتی یا خصوصی بودن شرکت	B _۹	۳۰
۰۰۶.	نوع شرکت (عام، خاص، تضامنی و ...)	B _۸	۳۱

منبع: اطلاعات تحقیق